

Dr. Balázs Lajos

## NYERGESTETŐ

– Az emlékezés különös története –

**N**éprajzi tanulmányom alcíme a kérdések sokaságát hívja elő: Hol van Nyergestető, ha van? Mi történt ott és mikor? Milyen helynek minősíti a tértudomány? Lehet-e egy maroknyi 1848-as székely katona hamvait rejtő temető egy feldarabolt ország és nemzet lelki-eszmei ébredésének újraindítója? Miképpen jelentek meg az emlékezés jelei, egymástól elkülönülő módozatai, formái? Lehet-e megírni, továbbírni a csata és az ágkeresztes-kopjafás temető történetét a 21. században? Mit üzen általa a magyar saját magának, mit tükröz magáról, függetlenül attól, hogy a Kárpát-medencében, valahol Európában, Ausztráliában, Venezuelában, Törökországban él és gondolkodik?

Válaszaim nem követik szorosan és didaktikusan kérdéseimet, de ennek ellenére a „különös” kulcsszó jelentése mégis ki fog kerekedni.

Nyergestető Hargita megyében, a Keleti-Kárpátok nyugati oldalán, Alcsik déli sarka és Kászon közötti hágó vízválasztójánál található 878 m magasán. Itt volt, alig két héttel Világos előtt, 1849. augusztus 1-jén a szabadságharc egyik utolsó csatája. Az ütközet katonai vezérei Gál Sándor tábornok és Tuzson János alezredes voltak, küldetésük a szoros védelme volt a Moldva felől beözönlő cári csapatokkal szemben. A hatalmas – így beszélik – túlerővel szemben álló néhány száz székely órák alatt felörlődött, alig maradt belőlük hírvivő.

Tehát Nyergestető „valós hely”, és nem „nem hely”, ahogyan a nyugati térszakértők minősítenek egyik vagy másik teret<sup>1</sup>, mert itt valami különös történt – tudjuk. Vajon más is így tudja? Szabad-e nekünk így tudni?

A kérdések megválaszolása bonyolódik. Kezembe veszem *Románia útikönyvét*, amelyet a Panoráma adott ki 1973-ban, és amelyben Nyergestető sem földrajzi, sem történelmi szempontból nem létezik.

---

1 L. Rivas, Anas Maria: Az emlékezet mint kultúrhely. *Korunk*, III. évf. (2005). augusztus, 19.

A román–magyar kommunista pártpolitika együtt gondolkodásának tökéletes példája: egy szó nem esik róla! Viszont az 1907. évi regáti parasztfelkelésnek 110 sort szentelnek. Valóban – kérdezem némi gúnyjal – ez érdekelhette a Romániába látogató magyar turistát? A példa nem egyedi, még szót kell ejtenem róla. Arról, hogy mit és mennyit szabad nekünk, magyaroknak tudnunk magunkról, mire szabad emlékeznünk, illetve mennyit szabad tudni másoknak rólunk – Nyergestető tipikus példa.

Nyergestetőnek különös emlék- és kegyelethelyé fordulása, a helytisztelet kérdése nem tisztázható, ezért is foglalkoztatott néprajzusként a tanulmányozása. Kiindulópontként, bármennyire is furcsa, a megtapasztalt *közönyt* nevezhetem meg, amit a vesztett csata utáni lelki bénultság válthatott ki és tartósított csaknem 50 évre. Ehhez társult, természetesen, a kezdeményező személyiség „késlekedése”. Az ő megjelenése, dühbe fordulása hozott kimozdulást a „látszati” közönyből. Ábrahám István csíktusnádi születésű kovácmesterről, a székely Héphaisztoszról van szó, aki 1858 óta élt Bukarestben. 1896 nyarán a budapesti millenniumi ünnepegekről hazalátogatva és bejárva gyermekora tájait, döbbenten tapasztalta, hogy Nyergestetőn, az egykori csata színhelyén a hősök sírjára még egy egyszerű keresztet sem állított az utókor. Bukarestben egy 11 tagú intézőbizottságot hozott létre, amelynek a tagjai a „*Bukarestben lakó / Székely honfiak / és honleányok*”<sup>2</sup> voltak, akik látványos serénységgel összegyűjtötték az oszlop felállításához szükséges pénzüsszeget. Az emlékmű ünnepélyes felavatása 1897. augusztus 8-án történt, mintegy 5000 ember részvételével, akik több száz szekérral érkeztek Csík, Háromszék, Brassó megyéből.<sup>3</sup> Az ünnepségen részt vett Csík vármegye főispánja, és Tuzson János nyugalmazott alezredes is, az emlékmű ezáltal hivatalossá avatódott. Ezt bizonyítja Király István Kézdicsonortánban született visszaemlékezése is: „Ennél az emlékműnél a kászonalcsíki járás községei minden évfordulón néppünnepey keretében emlékeztek meg a nap jelentőségéről egészen 1920-ig. A románok az ünnepeget nem engedélyezték.”<sup>4</sup>

2 Az emlékoszlop feliratából.

3 Bővebben Balázs Lajos: *Nyergestető a lelkiismeret ágkeresztes-kopjafás temetője. A nemzeti kegyelet néprajzi földrajza*. Csíkszereda, 2018, Gutenberg Kiadó, 27–30.

4 Király István: „Küzdelmes élet.” I. rész *Székelyföld*, XXIII. évf. 10. szám (2019), 137.



*Korabeli fénykép az avatásról (Kömény Pál tanító gyűjteményéből)*



*Nyergestetői emlékoszlop, 2016 (a szerző felvétele)*

Ekkor következett/következhetett egy új helyzet, az emlékezés és a hely közötti kapcsolat hiánya és pótlása más, konspiratív módon való visszacsatolása, a keletkezett lelki űr újratöltése által.

Kozmási, kászonyújfalui adatközlőim arról beszéltek, hogy az emlékművel átellenben található a hősök temetője, ahol a jórészt ismeretlen katonák nyugszanak. „Ott az erdő ölén, 100 méterre az emlékműtől, egy 30 x 30 m<sup>2</sup>-en, ahol a székely ágyúk voltak beásva, létrejött, mindenki látásától eltakarva, egy másik emlékhely: helyben letört ágakból összekötözött, idomtalan ágkeresztekből/vesszőkeresztekből.” Ezt a kegyelethelyet 2004 után láttam először, 50-60 ágkereszt is volt, és a könnyekig meghatott szerénysége által.

Néhány adatközlői vallomás:

A környék falvaiban – Kozmáson, Lázárfalván, Szentmártonban, Kászonban – senki sem tudta megmondani, hogy ki lehetett az első, aki ágkeresztet szúrt le. Csak annyit tudtak, hogy: „Mikor arra jártunk, belopakodtunk, bicskával rést vágva a bozóton, leszúrtunk mi is egy keresztet, gyertyát gyújtottunk, elmondtunk egy imát, s mentünk tovább.”



*Ágkeresztes temető, 2003 (Balási Csaba felvétele)*

„Hát nem tudnám megmondani, de még abba a régi rendszerbe..., mindig vótak. Mint erdőjáró ember mondom, hogy mindig vótak kicsi kereszték a fenyők alatt.”

„Az akkori egyéni, kiscsoportos megemlékezések alkalmával – mondja egy nyugdíjas tanár – Kányádi-versen kívül egyebet nemigen lehetett mondani... Lehetett volna, de nem mondtunk, mert sose lehetett tudni, hogy ki lehet még ott. De az a vers elég is volt. Imádság helyett is, szónoklat helyett is.”

„Mindig hidegrázásom volt, mikor láttam az apró kereszteteket, és tudatában voltam annak, hogy ez egy tömegsír. Akkor volt még olyan, hogy kőből kirakták a földre a keresztet, s melléje kirakták azt is, hogy »Éljen a magyar szabadság, éljen a haza«. Apró kőből. Fehér apró kőből, amit a patak medréből szedtek.” Ezek maradványait 2016-ban is megtaláltam.

„Bicskával a fenyőfáknak a kérgibe bele volt vésve, hogy »Éljen a magyar szabadság, éljen a székely nép, éljen a magyar nemzet!« Olyan magasra volt bicskával belevésve, s utána az ágakat levágta az a valaki, hogy ne lehessen eltüntetni.”



*Kőből kirakott kereszt, 2006 (a szerző felvétele)*

„Szeredába jártam munkába. Közbe-közbe bementem egy-egy imára, de senkinek nem mondtam el. Az emberek érezték, hogy erről hallgatni kell.”

„Mindenki azt mondta, hogy ez a mi temetőnk. *Név szerint nem volt senkinek halottja, s mégis mindenkinek volt benne halottja* (kiemelés tőlem – B. L.). Ez a Silló Imre bácsi is először odavitt, s volt egy Szántó nevű fogatos, azt mondta – fiatal gyerek voltam –: »Megmutassuk neked a mi temetőnköt.« S kérdeztem, miért a mi temetőnk? S azt mondta: »Azért, mert a mi nemzetünk van ide eltemetve.«”

Miért és mikor? Senki nem tudott válaszolni kérdéseimre. Miért nem volt elegendő az emlékoszlop? Mert hivatalos volt, amivel nem tudtak megbékélni az arrajárók, mert nem érezték a közvetlen környezet (fő út mellett!) intimitását, kegyeletre való alkalmasságát? Az eltemetelenség erkölcsi, tudati súlya miatt? A holtak iránti elrendezetlenség lelki terhe miatt, amire a székely-magyar hagyományos kultúra különösen érzékeny?<sup>5</sup>

Előbb azt mondtam, hogy Ábrahám Istvánt a *közöny* dühítette fel, és acsarkodás helyett azonnal cselekedett. De vajon indokolt lehetett-e a haragja? Az egyértelmű, hogy a hatalom a kiegyezés után sem törte magát a hely emlékhelyé avatása érdekében. Ez mélyen érinthette a lakosság érzelmi, lelki világát, és próbálta levezetni fájaldalmát, létrehozván az ágkeresztes temetőt, mint ahogy megalkotta balladáit, meséit, dalait, szokásait stb.

Hogy hipotézisem ne nyilvánuljon személyes képzelgésnek, egy távoli analóg példát idézek. Jeszenyin *Hazatérés a szülőföldre* című versében döbbenettel leltározza a szovjet hatalom intézkedéseit, szomorú epizódjait. Ezek közül a következő sorokat emelem ki: „A templomunkban nincs ikon, / kereszt sincs. Tegnap mind kidobták. / Hogy jut égbe az imádság szava? / Én titokban az erdőre megyek, / nyárfák elé letérdelek: talán segít...”<sup>6</sup> A nyárfa (berjozka) az oroszok szent fája. A népek sokaságának van szent fája. Ezért idézek közelebbi térségünk-ből még egy példát. A vándor juhászok román pásztorok a Zakopane melletti erdőbe érve mindig ugyanahhoz a kiválasztott fenyőhöz mentek imádkozni, és így fohászokdtak hozzá: „Szent fenyő, segits

5 Az I., II. háborúból haza nem tért férfiak fiktív temetésére gondolok.

6 *Jeszenyin, Szergej versei*. Ford. Rab Zsuzsa. Budapest, 1988, Európa Könyvkiadó, 146–149.

meg!”<sup>7</sup> Erdélyben, a Székelyföldön sajátosan a fenyőt tekintik kultikus, rituális fának. A nyergestetői fenyőerdő egyértelműen alternatív rituális szimbólum, illetve néprajzi replika a diktatúra tiltásaival szemben. A román politikai hatalom hiába vágatta ki a rovásos fenyőket, a fenyőerdőt nem vágathatta ki már csak azért sem, mert azok törzseit már tele verték vasszegekkel, ács kapcsokkal, így a kivágás gyakorlata lehetetlenné vált. A székelyföldi Krisztus-legendákban a fenyő Krisztust mentő, vagyis áldott fa, mert méltóságos „nyugalmával” elrejtette az üldözők szemei elől a menekülő megváltót.

Hiszem, hogy az eszes, népe sorsára érzékeny kovácsmestert a *közöny látszata* hozta ki sodrából. Az ágkeresztes temető akkor már létezhetett. Eme titok feltételezésében Jakab Albert Zsolt következő mondata erősít meg: „Az emberek folyamatosan előállítják, újraalkotják, újradefiniálják az emlékezetet, az emlékezést.”<sup>8</sup> Más szóval, ha nem temethették az elesetteket avatott temetőbe, akkor fiktív temetőt hoznak létre a fenyves ölében, ahol leszűrhatták egyéni, szerény kegyeletük jelét, az ágkeresztet, meggyújthattak egy szálacska gyertyát, és elmondhattak egy „sima Miatyánkot” a nemzet névtelen halottjáért. Mindezek okán Nyergestetőt *székely katakombának* nevezem. Ezt pedig arra alapozom, hogy „A ’89 előtti hatalom érezte, hogy a Nyergestetőn csendes, latens, szimbolikus küzdelem folyik a közös emlékezés ébrentartásáért. Ezt példázzák a titokban elhelyezett gyertyák, a névtelen gyertyagyújtók, ágkeresztet leszűrők, imára betérők, mélyen és elérhetetlen magasságú berovások, a magyar zászlót viselő fenyő törzsének vasalása...”<sup>9</sup> Ezért írom azt is, hogy az ágkeresztes temetőnek nincs kezdete, csak léte, mintha örökké létező természeti jelenség lenne.

Ez a meggyőződés és ennek folytonossága generálja a temetőbirtoklás tudatát, erkölcsi jogát. Egy különös, tételesen nem közölt, de csendben mégis mocorgó „végrendelet” éltette az öröklés íratlan törvényét. Ebben nagy szerepet a pedagógusok játszottak akkor is, amikor nem kérte őket erre senki, csak a lelkiismeretük. Tettüket

7 Dobrowolski, Kazimierz: A hagyományos paraszti kultúra. *Ethnographia*, LXXXIII évf. 1. sz. Budapest, 1972. 1–28.

8 Jakab Albert Zsolt: *Emlékállítási és emlékezési gyakorlat. A kulturális emlékezet reprezentációi Kolozsváron*. Kolozsvár, 2012, Kriza János Néprajzi Társaság – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 16.

9 Bővebben Balázs 2018. 39–43.

titkolták, de nem mulasztották el akkor sem, ha félniük kellett a következményektől.

Március 15-e tájékán – nem a napján, hogy „ne legyen feltűnő” – a csíkszentmártoni, Bánkfalvi, kozmási tanítók rendszerint „esszegegyeztek”, mint Kőmíves Kelemen mesterei, megszólítottak néhány szülőt, akik 25-30 gyermeket tudtak egész vágású<sup>10</sup> szekerekbe felültetni, és tsz-látogatás címen Nyergestetőre mentek kirándulni. A tanítók egyike kis tájékoztatót mondott, néhány Petőfi- és Kányádi-vers hangzott el, uzsonnáztak, aztán a csíkszentmártoni énektanár által betanított 1848-as nótákat kezdték énekelni. A szekerekbe visszaülve, nótázva ereszkedtek la a nyereg szeptentinjain. Egyszer sem árulta el senki őket.



*Nyergestetőre titokban kiránduló csíkszentmártoni kisdíákok  
(Kőmény Pál tanító gyűjteményéből)*

---

10 Szálas takarmány szállítására alkalmas.



Időközben titokban elindult névtelenül, senki által nem irányítva a kegyeleti hely arculatváltása is. Ezzel a jelenséggel 2004-ben szembesültem. Úgy jelentek meg a kopjafák az ágkeresztes temető ölében, mint a ballada a magyar népköltészetben. Megérlelődött bennem az a készlet, hogy néprajzos szemmel, az emberi sorsfordulatokat kutató tapasztalatommal vizsgálnom kell a nem hivatalos kegyeleti hely vissza- és előremutató történetét. 2016-tól elkezdtem a sírjelek leírását, körbejártam a térség falvait, felkerestem a polgármesteri hivatalokat. 2017. szeptember 15-ig, amikor befejeztem a terepmunkát, 381 sírjelt tudtam leolvasni, ebből 342 kopjafa volt. Számuk jelenleg meghaladja a 450-et.

Korábbi kérdésemre, hogy *Mikor állította és ki az első kopjafát?*, egyértelmű választ ezúttal sem kaptam. Adatközlőim többsége úgy tudja, hogy a '89 utáni fordulat nyomán. Adataim rendszerezése, időrendbe állítása egy megdöbbentő feliratot hozott elém: *Lelkiismeret 1988*. Ez a felirat újragondoltatta az ágkeresztes temető történetét és a székely katakombá-állapot cezúrájának éreztem. Valaki legyőzte magában a félelmet, nevét még nem adta hozzá, de belső lelki energiáját, vívódását megnevezte. Nem egy ember állította az első kopjafát, hanem a fölėje emelkedő LELKIISMERET.



A nyergestetői temető kopjafás korában, 2016 (Szén András felvétele)

A '89 utáni politikai fordulat a Kárpát-medence teljes magyarságát sok irányba mozgalomba hozta. Kezdetben bátortalanul, a félelem mintha visszatartotta volna még, aztán a nyergestetői ágkeresztes temető robbanásszerűen gyűjtőpontja lett egy elfojtott vagy lappangó nemzeti kegyeletnek, az együvé tartozásnak, a nemzetben való gondolkodásnak és cselekvésnek.

### *KI IRÁNYÍTOTTA EZT A FOLYAMATOT?*

Az ágkeresztes temetőhöz fényképeket kerestem, gyűjtöttem, készítettem. Ezekhez hozzáadtam a kopjafák, sírjelek epitáfiumait, feliratait, az üzeneteket... Ebből az elegyből szűrtem ki, desztilláltam le könyvem címét.<sup>11</sup>

A vizuális és eszmei összhatásra meggyőződésemmé vált, hogy Nyergestető a *Lelkiismeret örökmécsese* lett. Ezért nem tekintettem feladatommak, szakmám szempontjából sem, az itteni csata történetét kutatni, hanem azt, hogyan él egy történelmi esemény az emberek, egy nép, egy nemzet tudatában, hogyan hat, milyen érzéseket, érzelmeket gerjeszt, milyen emlékeket képes felébreszteni, ébren vagy takarékon tartani a 21. században. Történelmi tény számomra az, hogy a csatát a székelyek elvesztették. A magyar nemzeti történelem a vesztett csaták lajstromába jegyezte fel. De nem tud róla a nagyvilág úgy, mint ama háromszáz thermopülai görögről. A székely katonák hőstettéről „nem beszélnek, hírük nem őrzi legenda, dicsőítő harci ének” – fogalmaz szelíd bántódással Kányádi Sándor.<sup>12</sup> És mégis a 20–21. században felemelő-felhajtó erő lett. A tragikus történelmi fordulat erkölcsi győzelemmé vált azáltal, hogy Egyed Ákos professzor szavait idézzem: „Ez volt a Székelyföld védelmében vívott utolsó kísérlet. (...) Ugyanakkor 1848–1849-ben a székelység végképp kijelölte a helyét az egyetemes magyar nemzetben.”<sup>13</sup>

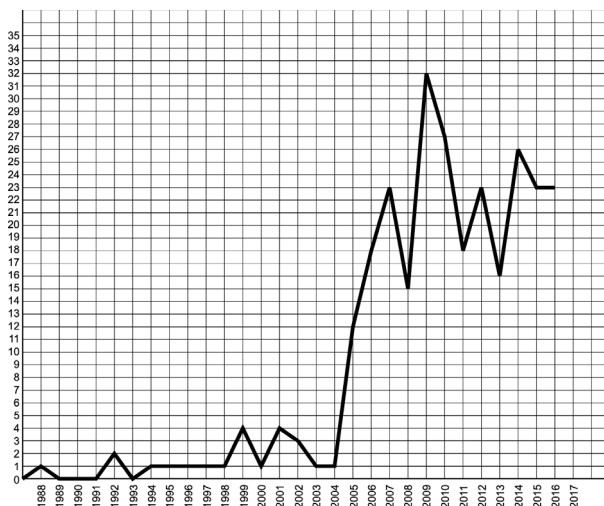
Ez a tény erősödött fel a székelység, de az egész (majdnem egész!!!) magyarság történelmi közgondolkodásában, ez lett a kovásza az ágkeresztes-kopjafás temetőnek. A temető minden kis és nagy eleme ebbe az irányba mutat.

---

11 Balázs 2018.

12 Kányádi Sándor: Nyergestető. In uő. *Vannak vidékek*. Kolozsvár, 1992, Dacia Könyvkiadó, 234–236.

13 Egyed Ákos: *A székelyek rövid története a meglepedéstől 1918-ig*. Csíkszereda, 2009, Pallas-Akadémia Kiadó, 246–248.



*Dátumozott sírjelek (kopjafák, keresztetek, más sírjelek) grafikonja  
1988-tól 2016. szeptember 15-ig*

Igen érdekes jelenségeket láttam meg, amikor a kopjafaállítás dátumait grafikonra vittem: a függőleges tengelyre az évente állított kopjafák, sírjelek számát, a vízszintesre pedig az éveket, 1988-tól.

Kezdetben lassan indul, és 16 éven át alig mocorgó ütemben halad a zig-zag vonal, aztán 2005 időszintjén hirtelen megugrik 1-ről 12-re, 2006 fölött még jobban, mint ahogy a láz szokott, ha baj van a test valamelyik részén, 2009-ben eléri a 32-t. Miért, ki ösztönözte, szorgalmazta ezt?

A magyarázatot, értelmezést szintén az adatközlőktől vártam. Csaknem ugyanazt a tömör magyarázatot fogalmazta meg valamennyi: egy véleményt, ami folklorizálódott és tükrözni képes egy lényeges lelki tény, nemzeti hangulat-állapotot, elhatárolódást, jóvátételi szándékot. – *Mi nem azok vagyunk, akik ellenetek szavaztak 2004 decemberében.* Ki találta ki, melyik fórum döntött így és irányította eme nemzeti krízisállapot közlésének ilyen kódrendszerét, ábécéjét? A népi kultúra, a folklór közösségi jellege, hagyományozódása, variálódása jön elő ebben a helyzetben, amiért a kopjafás temető egy nemzeti kegyelet néprajzi földrajzának, topográfiai pontjának tekinthető.

Tovább idézek az értelmezésekből: „Ez egyféle vezeklés, a leszavazásunk miatt. Utána ugrott meg a kopjafák és keresztetek száma. Egyre

többen akarták mondani, hogy »Mi nem azok vagyunk, akik NEM-mel szavaztak. Mi mellettetek vagyunk! Ha el is vagyunk szakítva, egy darabunk ez által is összeköt. A határok fölött.«

„Azok, akik ránk szavaztak, azokban felerősödött egy elhatárolódás, egy *csak azért is* elven, hogy nem hagyjuk magunkot, élünk, vagyunk. S ezt, ha tagadja valaki, ha nem, akkor is vagyunk. Minden jóézésű magyar emberben egy ellenszenvet váltott ki azoknak a viselkedése, akik ellenünk szavaztak. Miattuk most a 2024-es olimpiát vissza kellett mondani<sup>14</sup> ...Rettenetes.”

„Én azután a december 5-e után nem es mentem többet Magyarországra soha. Azt mondtam, kitagadtak, nincs ott mit keresni. Hányszor énekeltük, Istenem, »Magyarországról, drága hazánkról / Ne feledkezzél meg szegény magyarokról.« Valahol fáj. Met ezer év ezer év. Esszetartoztunk jóban-rosszban véle. Mikor kint voltam egy alkalommal, úgy mutattak be, mint oláh vendéget. Szíven szúrtak vele.”

„Azért vótak, akik arra szavaztak, hogy igen, kapjunk állampolgárságot. El kezdtek jövogetni, kerültek pártfogóik. Látták a valóságot, és azután hagyományá vált. Érzik valahol a lelkikbe, hogy a székely, ha vértett es, de a magyar hazáért vértett, mer oda tartozott. Lehet, hogy azokból is, akik nemmel szavaztak, megváltozott a véleményük. Megéreztek, hogy...»Tévedtünk«. S el-eljönnek, és vezekelnek. Olyan jólesik, amikor az ember lássa, hogy a somlyói búcsún is ott vannak Magyarországról. Az esszetartozást kezdtük ápolni. Jó volna továbbvinni, hogy akik idejönnek, hírül vigyék, hogy mi van itt. Egyre többen érzik, hogy az őseiknek itt vannak a csontjaik. Engem megleptek a Hazajáró<sup>15</sup> emberek. Csodálatos, de csodálatos emberek”.

„Sokan avval indulnak haza, hogy »Állj meg, ember, mi sem maradhatunk le. Nekünk is ez kutyakötelességünk, egy kopjafát állítani.«

A kopjafaállítás dinamikáját a testvérvárosi, falusi kapcsolatok pozitív alakulása, valamint a Sólyom László és Áder János, magyar köztársasági elnökök személyes jelenlétében zajló kopjafák állítása is serkentette.

---

14 Az adatközlő – egy másik – a 2024-es olimpia rendezésével kapcsolatos sikertelen budapesti referendumra utal, amit a székelyföldi magyarság szintén csaldódtan fogadott.

15 A Duna Televízió *Hazajáró* sorozatára gondol.

### *KIK ÁLLÍTOTTÁK A SÍRJELEKET ÉS KIK AZ EMLÉKEZŐK?*

Nem csak a kopjafaállítók! Tévedés azt hinni, hogy csak azok a kis közösségek, akik neve, megnevezése szerepel a sírjelen. A kopjafákra feltűzött szalagok százai, ezrei is mind emlékezők. Mi több, kapcsolattartók: a szalagok feliratai jelzik, hogy a piros-fehér-zöld pántlikákat tűzők származási helye megegyezik a kopjafáéval. Tehát eleve azzal a tudattal indulnak otthonról, hogy tudják, már valaki jelt hagyott itt, azt kell keresni, üzenetét erősíteni.

A jegyzék 80 társadalmi, politikai, kulturális, szakmai, nemzeti, mozgalmi, vallási, családi stb. kategóriákat foglal magába. A valóság ennek többszöröse.

A sírjelállító kategóriák jegyzékét külön mellékletbe foglaltam, ami bizonyára lefödi a magyar társadalom jelentős részét.

### *A KOPJAFÁK MINT TÁRSADALMI LÉNYEK, ÜZENETHORDOZÓK*

A nyergestetői ágkeresztes-kopjafás temető mint néprajzi jelenség néprajzcentrikus vizsgálatának köszönhetően képet alkothattam csaknem az egész Kárpát-medence magyarságának más-másképpen és árnyaltan gondolkodó, érző, emlékező, megható és jóhiszemű kedélyállapotának valóságáról, a nemzet sorstörténete rosszra fordulásának máig tartó sajátos vibrálásáról.

Egyértelműen megfogalmazhatom, hogy egy kimondottan lokális hely országok és határok fölötti eszmei („valódi”) helyé alakult, mint megkéssett DÖBBENET és VÁLASZ a nemzet szétszaggatottságára, magyarságának egymásra találása által. A kopjafás temető *egy nemzeti mozgalom fedőneve, a nemzeti érzelmek, a magyar magyarra lelésének érzékeny regisztere lett.*

A kopjafák feliratozásai radikális nyelvezettel, olykor indulatosan szólnak történelmi sérelmekről, igazságtalanságról, büszkeségről, példaadásról, fogadalmakról, tanulságokról, érzelmekről, a történelemhez való viszonyulásról, a magyar nép, a székelység, a nemzet sorsáról, a megmaradás parancsáról, kényszeréről, a népi-nemzeti összetartozásról, szenvedéstörténetéről. Többnyire evokatív jellegűek, kritikusak, önvizsgálatra is készítetők, olykor történelmi revíziók is.

Ez a tematikai kivonat, mely egyben eszmei sűrítmény is, a kopjafás temető vizuális látványával a legizgalmasabb része a még élő, szunnyadó LELKIISMERETnek. És az EMLÉKEZÉSnek. Az emlékezés és a hely kötődése, kapcsolata Odüsszeuszt juttatja eszembe. Története nagy erkölcsi haszonnal járhat magunk javára is. Ugyebár miután 20 év távollét után hazatér, szembetalálja magát a csábítók, a vagyonát bitorló léhűtőkkel, senki nem ismeri fel benne az egykori tulajdonost, megalázzák. A bizonyító szónak nincs meggyőző ereje! Az egykori gazda kézzelfogható eszközök megnevezéséhez folyamodik. Pénélopé, aki előbb azt hiszi, hogy egy újabb arcátlan kérővel van dolga, rájön, hogy olyan férfiú áll előtte, aki ismeri, egyebek mellett az egykori hitvesi ágy titkát: az egyetlen fatörzsből faragott ágy központi elhelyezését. Ennek identifikáló funkciója önmeghatározó helyzetében döntő lett. A betóduló csöcselék nép meghátrált. Odüsszeusz tehetta, mert emlékezett múltjának tárgyi, szellemi, mitikus világára.

Adatközlőim vallomásai, a kopjafák, sírjelek feliratai – alább ezekből válogatok – nem egyetlen halotról nyújtanak szüksékvé információt, hanem egy közösség a saját maga halott közösségéről („itt mindenkinek van halottja”) vonultat fel végtelen változatban megfogalmazott reflexiókat. A kopjafaállítás eszmei motivációját maga a kopjafaállítás mennyiségi ténye támasztja alá odüsszeuszi módon.

„Ha nem lehetünk már egy titkos társaság, legyünk kiáltó szó!”

„Ma a székely a legmagyarabb magyar, a magyarnak, hogy újra magyarrá lehessen, előbb székellyé kell válnia.”

„Voltak, kik tudták, a szabadság mennyit ér. / Vesztek a hősök, s elfolyt mennyi drága vér! / Ó, Uram, kérdik a túlélők, kik egyet akarnak, / Mikor lesz hazája székelynek, palócnak, hontalan magyarnak?”

„Az 1848–1849-es szabadságharc székely hőseinek emlékére állították a szigetvári, tinódi és kovásznai pasztorál testvérkórusok.”

„Az 1848-as szabadságharcban hősi halált halt székelyek tiszteletére állította Bánhorváti Kőrösberzete testvértelepülés lakossága.”

„A nemzet nagysága, boldogsága mindig csak magában a nemzetben rejtezik.”

„Védjük a magyart, védjük a hazát, védjük a Székelyföldet mindhalálíg.”

„Meg nem adta magát székely, / Mint a szálfák kettétörték.”

„Könnycsepp hulljon a hősökért, kik halhatatlanok.”

„Szabadságharcosok vére / lüktet lenn a gyökerekben, / mert temető ez az erdő, / és kopjafa minden szál fa.”

„Esküszünk a nemzet magyar Istenére, / Piros-fehér-zölddel írjuk fel az égre: / Minden nemes magyar, kinek lelke tiszta, / Ősi országunkat együtt vesszük vissza.”

„Igaz ügyért küzdeni még akkor is kötelesség, midőn már sikerhez nincsen remény.”

„Egyek voltunk, egyek maradunk.”

„Vagyunk még magyarok: szomorúk, némák, álmodók. Ó, Uram, hitet adj nekünk, hogy születik még nagy idő, s lehet még egyszer azt üzeni, hogy bánatunkból felriadni, vergődésünkéből szárnyra kapni, szabadságunkért harcba menni..., leszünk még magyarok.”

„Vétkesek közt cinkos, aki néma.”

„Mi itt keresztre rendeltetve állunk, / Minket a hűség Krisztus szege tart. / Égő reménység: árva hunjaidból jövőt nevelni, embert és magyart.”

„Aki ezt a szülőföldet szereti, a legnehezebb emberi sorsot szereti.”

„Erősítse nemzeti összetartozásunkat önfeláldozó Szabadságharcos Honvédó Hőseink példája, kik a saját vérükkel örökre felírták nevüket a havasi égboltra!”

„Percre se feledd, hogy testvéred minden magyar, bárhol is éljen. Összetartásban rejlik csak erő... Bús sorsodért ne vádold nemzeted, kit úgy tűnik, Isten is elhagyott. A látszat csal. Isten ma is a régi. Te hagyta őt el, s a többiek, s míg vissza nem zarándokoltok Hozzá s a múlt hibáit nem törliket: magyar földön nem lesz Magyarország, gaz és szemét nem terem nemzetet! S a gyűlöletet nem mossa le semmi, csak az összetartó igaz szeretet!”

„A haza örök, s nemcsak az iránt tartozunk kötelességgel, amely van, hanem az iránt is, amely lehet s lesz.”

„Az 1848-as forradalom és szabadságharcban elesettek emlékére, kik életüket adták a hazáért, a szabadságért.”

„A magyarság nem kalapdíz, hanem a szíve mélyében viseli a magyar, mint tenger csigája a gyöngyét. A magyarságunk érzése mélyen bent ég bennünk, hogy szinte magunk sem tudunk róla, mint a tűzhányó hegyek, melyek hideg kőhegyek, de egyszer megmozdulnak.”

„Székely! Te mindig védted a Magyar Hazát. Ezután is ezt tedd ésszel és erővel!”

„Együtt erő vagyunk, szerteszt gyengeség.”

„És megfúvom majd hitem harsonáit, / Hogy tesz még Isten gyönyörű csodát itt: / Bölcsővé lesz még minden ravatal. / – Havas Kárpáttól kéklő Adriáig egy ország lesz itt, / Egyetlen s magyar.”

„Nem az hal meg, kit eltemetnek, az hal meg, kit már nem emlegetnek.”

„Szerették és védték a magyarok honát, / Mondj áldást rájuk és úgy menj tovább.”

„Őseidnek szent hitéhez, / Nemzedetnek gyökeréhez, / Ne légy hűtlen soha.”

„Zúgó erdők, kéklő sziklák, / Eső verte kopják, / Visszhangozzák: Egy az Isten, egy a nemzet.”

„A székely hősök halhatatlanok! Büszkén emlékezünk rájuk. Örök emlékül.”

„Most perc-emlékünk dáridója tart, de építésre készen a jövőnk.”

„Akit magyarnak teremtett az Úristen, és nem fogja pártját nemzetének – nem derék ember.”

„Öntetek új erőt fáradt lelkünkbe, / Hozzatok új hitet ismét szíveinkbe.”

„Nem tud róluk a nagyvilág, / hőstettükről nem beszélnek, / hírük nem őrzi legenda, / dicsőítő harci ének...”

„Ez itt magyar föld, az is marad, / Tiporják bár idegen hadak, / Csaba mondája új erőkre kel. / Segít a vihar és segít a szél, / Segít a tűz, a víz, a csillagok, / S nem leszünk mások, csak magyarok.”

„Ha szól a kürt, egy szálíg felkelünk, / Halott vitézek lelke jár velünk. / Nem lesz gát, és nem lesz akadály. / Ember lakol, ki ellenünk szegül. / A székely állja rendületlenül.”

„Öregedni ők nem fognak, mint azok, akik megmaradtak. Aggkor nem sorvasztja, utókor nem hibáztatja, amikor a nap lenyugszik, vagy a hajnal megérkezik. Emlékeink őrzik őket.”

„Mert valaha úgy tartottuk mindig, hogy a magyar nem hisz, hanem tud. Nem imád, hanem tisztel. Nem valami ellen, hanem céljai megvalósításáért küzd. Nem őseit követi, azt követi, amit ősei követtek.”



A korábbi összegezéshez<sup>16</sup> adom hozzá a következőket, melyek tovább növelik a kopjafás temető ezúttal lelki, szellemi dimenzióját. Kopjafát, sírjelt állító, azonosítható települések száma 245, nem azonosítható, illetve nem jelöltek száma 46. A 245 település 71%-a magyarországi, 20%-a erdélyi, 2%-a felvidéki, kárpátaljai, 2% alatti a szerbiai, hollandiai, franciaországi, ausztráliai, lengyelországi, venezuelai, törökországi; 4%-a ismeretlen.

Figyelemre méltó a kopjafa-, sírjelállítók magyarországi nagyságrendje, változatossága, emlékezetgeneráló és -hordozó ereje. De ami ennél is több: a közös nemzeti tudat, történelem és kultúra, a nemzeti élmények, nem kevésbé a hit is, felekezettől függetlenül – az egyre tudatosabb idejárás ösztönzője. Mindezek konvergenciája hozta létre az ágkeresztes temetőt, de még inkább a kopjafásat, az üzenetvariánsokat, az emlékezés vezérfonalait, ezek konszenzusát is.

Kiemelésre érdemesítem a sírjelek szövegeinek székelycentrikusságát, összehasonlítva a somlyói kegytemplom Mária-centrikusságával. A székely mint ember és hős, tragikus sorsa, hősiessége, jelleme az emlékezés elindítója. Megjelenik a székely mint *embereszmény*, *nemzeteszmény*. Köréje szerveződnek közvetve vagy közvetlenül a székely és magyar sorsok fölötti reflexiók. Leitmotívumként ismétlődnek a székelyt dicsőítő szavak, közel százszor illetik a „hős” jelzővel. Huszonegyszer idézik Kányádi Sándor *Nyergestető* című versét.

Az emlékezés különös történetét egy még különösebbel zárom be, mivel kedvelem a mítoszokat.

Ama szélvihar, melyről már szó volt, noha hatalmas területen földig tepert minden fenyőt, egy szál az emlékoszlop közelében mégis lábön maradt. Egy kozmási fiatalember motorfűrészsel kopjafává faragta. *Élő kopjafának* nevezték el. Így állott és csodálták mintegy tizennégy éven át. A panzió tulajdonosa minden reggel reá vetette a szemét. Aztán egy reggel döbbsenten látja, hogy le van dőlve. Idegenkezűsége gondolt, amiből bőven van részünk. Ez a fa-dráma azonban 2016. június 4-én történt. Egy másik fa-mítoszt is felidézhetünk Kányádi soraival: „Haldoklik az öreg tanú / Petőfi vén körtefája. / Azt beszélik ő látta volt, / verset írni utójára.” (Sic!) Az élő kopjafa nemzetünk szétdara-

---

16 381 sírjel, kopjafák száma 342.

bolásának évfordulóján roppant össze, a székelykeresztúri körtefa pedig mintha virrasztott volna nemzeti költőnk végórái fölött.<sup>17</sup>



*Élő kopjafa Nyergestetőn, é. n. (Borbély András felvétele)*

17 A magyar népköltészetben gyakori motívum a fa különleges érzékenysége az emberi sorsok iránt. Erre a legszebb példa (szerintem) a Szent László által ültetett fa: „A Szeret mentén a csángómagyarok beszélnek Szent László fájáról” – írja Halász Péter (In *Növények a moldvai magyarok hagyományában és mindennapjaiban* Budapest, 2010, General Press Kiadó, 34.). Klézsei változata így szól: „Nálunk, a Szeret partján van egy nagy ereg fa. Azt mondják, azt még Szent László király ültette volt, mikor kiverte az idegeneket az országból. De mikor még jöttek a tatárok, akkor még el fogott száradni. Mikor még azt is kihajtotta, még kizöldült. Mikor a németeket verte Rákóczi, akkor szépen kizöldült, és amikor Rákóczinak levették a katonáit, akkor kiszáradt. Mikor negyvennyócba Kossuth katonái jöttek, akkor még kizöldült, de aztán még kiszáradt, és úgy maradt szárazon mindmáig, és ki tudja, ki fog-e zöldülni vajeccer”. Az „ereg fa”, ebben a vízióban, ebben a kultúrában egy nép, a magyar nemzet történelmi szeizmográfjának tekinthető. Szent László olyan fát ültetett, aki képes volt meghalni, aztán fénix madárként feltámadni a magyar nép történelmi sorsának alakulása szerint.